

Szín – játék – költészet

Tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István tiszteletére

Szerkesztette

•

Czibula Katalin

Demeter Júlia

Pintér Márta Zsuzsanna

Partium Kiadó – Protea Egyesület – *reciti*

Budapest • Nagyvárad
2013

A kötet megjelenését az OTKA 83599. számú programja,
a Partiumi Keresztény Egyetem és
a Lectio Kulturális Egyesület támogatta.

A borító a *Kilianus* (Kolozsvár, 1767) című színlap felhasználásával készült
Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár, Győr, G. XXIII. 2. 11. 58.

Fotó: Medgyesy S. Norbert

Szerkesztette:

Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta Zsuzsanna

Könyvünk a Creative Commons *Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc* (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>) feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.

Köteteink a *reciti* honlapjáról letölthetők. Éljen jogaival!

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

OMAGIU. Kilián István

Szín – játék – költészet: tanulmányok a nyolcvanéves Kilián István
tiszteletére / szerkesztette: Czibula Katalin, Demeter Júlia, Pintér Márta
Zsuzsanna. - Oradea: Partium; Budapest: Protea Kulturális Egyesület, 2013
ISBN 978-606-8156-45-3; ISBN 978-963-7341-95-3

I. Czibula, Katalin (ed.)

II. Demeter, Júlia (ed.)

III. Pintér, Márta Zsuzsanna (ed.)

008

ISBN 978-606-8156-45-3

ISBN 978-963-7341-95-3

Kiadja a Partium Kiadó, a Protea Kulturális Egyesület és a *reciti*,
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
tartalomszolgáltató portálja ► <http://www.reciti.hu>

Borítóterv: Bánffi-Benedek Andrea

Tördelte: Hegedüs Béla

PORKOLÁB TIBOR

„Ode ad Hungaros”

*Az 1797. évi magyar nemesi felkelés költészetéről**

I. Ferenc király 1796. november 6-án Pozsonyban összehívja a magyar országgyűlést azzal a kívánsággal, hogy a rendek katonával, élelemmel és pénzzel segítsék Ausztriának a „Francia Respublika” ellen vívott háborúját. Az uralkodói kérés előzménye, hogy 1796 tavaszán Bonaparte tábornok Észak-Itáliában többször is legyőzi az osztrák hadsereget. A rendek ötvenezer újoncot és öt és fél millió forint értékű terményt ajánlanak fel a háború céljára. Az erről rendelkező 1796:2. törvénycikk arra is felhatalmazza a királyt, hogy – szükség esetén – kihirdesse a magyar nemesi felkelést. A nemesi felkelés (*generalis exercitus* vagy *insurrectio*) a magyar nemesség hadkötelezettségének ősi intézménye: a nemesek külső veszély esetén kötelesek hadba vonulni, és fegyverrel védelmezni az országot – kiváltságaiknak (így az adómentességnek) éppen ez a „vérrel adózás” a hivatkozási alapja. Az országgyűlés alkalmából számos olyan költemény jelenik meg röpíveken és korabeli lapokban, kiadványokban, amelyek a magyar nemességet az uralkodó iránti hűségének nyilvánítására, ősi köteletségének teljesítésére, hazaszeretetének, áldozatkészségének és bátorságának bizonyítására serkentik, illetve a rendek nagylelkűségét és vitézségét ünneplik. Ilyen lelkesítő költemény például Batsányi János *Ode ad inclitos SS. et OO. Regni Hungariae* című latin nyelvű alkaikuma, amelyre Virág Benedek válaszol egy – ugyancsak röpíven megjelenő – magyar nyelvű alkaikummal.¹ Johann Melchior von Birkenstock és Michael Denis is készít egy-egy latin nyelvű propagandaverset *Ad Hungaros Hungarus*, illetve *Protreptionem inclitae nationi Hungaricae* címmel.² Ez utóbbi Csokonai Vitéz Mihály szabad fordításában *Látás* címmel jelenik meg magyar nyelven a Diétai Magyar Múzsában.³ Csokonai egy másik országgyűlési költeményt is magyarra fordít: Wéber Simon Péter *Aufruf an Ungarns edle Söhne* című német nyelvű kantátája együtt jelenik meg az ő *Serkentés a' Nemes Magyarokhoz a' mostani Országgyűléskor* című fordításával.⁴ Az országgyűlés idején Csokonai eredeti költeményekkel is buzdítani kívánja a magyar nemességet: *A' mostani háboruban vitézkedő Magyarokhoz* című, a magyar hadi erényeket

* A tanulmány a TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0008 jelű projekt részeként – az Új Magyarország Fejlesztési Terv keretében – az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg.

¹ BATSÁNYI 1796; VIRÁG 1796.

² BIRKENSTOCK 1796; DENIS 1796 (Magyar Hirmondó, 1796, X, 343–344).

³ CSOKONAI 1796b.

⁴ WÉBER – CSOKONAI 1796.

magasztaló hexameteres költeményét és *Az 1741-diki Diéta* című inszurrekciós kantátáját a Diétai Magyar Múzsában adja közre.⁵ A rendek lelkesítésében és magasztalásában Czinke Ferenc, Hatvani István és Pálóczi Horváth Ádám is kiveszi a részét röpíven megjelenő alkalmi költeményeikkel.⁶

Mivel 1797 első hónapjaiban a katonai helyzet válságosra fordul (Bonaparte tábornok január 12-én Rivolinál döntő győzelmet arat az osztrák hadsereg felett, február 2-án Mantova erődjét is elfoglalja, április elején pedig már Bécsset fenyegeti), Ferenc király április 8-án fegyverbe szólítja a magyar nemességet. Az inszurgensek felfegyverzése annak ellenére folytatódik, hogy még áprilisban kihirdetik a fegyverszünetet. Az 1797 nyarára összegyülekező „Nemes Seregek” jelentős része a szombathelyi táborba vonul, ahol augusztus közepén a király maga is megszemléli a hadigyakorlatokat. A békeszerződés megkötése (Campo Formio, 1797. október 17.) után az inszurgenseket a vármegyéikbe rendelik vissza, ahol a tél beálltaig fegyverben maradnak. Az inszurrekció feloszlásáról végül a december 19-én kelt királyi leirat rendelkezik, amely egyben a nemesi hadak vitézségét is magasztalja.⁷ A nemesség „felülését”, azaz hadba vonulását poéták sora verseli meg. Virág Benedek *Ének a' Hazafiakhoz*, Aranka György *A' Nemes Magyar Országi Fel-ültt Nemességhez* címmel adja közre röpíven buzdító költeményét.⁸ Vályi Klára inszurrekciós költeményei *Buzdító Versek a' Nemes Magyar Inszurgensekhez* címmel kerülnek ki sajtó alól.⁹ Csokonai ugyancsak kis füzetben jelenteti meg *A' Nemes Magyar-ságnak felülésére* című verses „serkentését” (*A' Betsület 's a' Szerelem* című inszurrekciós kantátájával együtt).¹⁰ Csokonai – a költeményének 26. sorához illesztett lábjegyzet szerint – latinul akarta volna serkenteni az inszurgenseket, ám végül mégiscsak a magyar nyelv mellett döntött: „azt gondoltam-meg, hogy nem Római katonáknak, hanem Magyar vitézeknek írok, a' kikben egy rajta, ősi, vitéz, magyar, 's több efféle hazai szólás több bényomást tsinál, mint minden Latiumi eloquentia.” Több dicsőítő vers tárgya a szombathelyi tábor: Nagy János a Ferenc király által is megtekintett hadi gyakorlatokat írja le terjedelmes költeményében, Berzsényi Dániel pedig két – a nyomtatott nyilvánosságban csak 1813-ban megjelenő – ódában magasztalja a táborban összegyűlt inszurgenseket és a dunántúli terület fővezérét, Esterházy Miklóst.¹¹ Az inszurrekció főparancsnokát, József nádort Baróti Szabó Dávid és a „Magyar Horátzius”-ként tisztelt Hannulik János Krizosztom röpíven nyomtatott költeményei köszöntik kassai és nagykárolyi hadiszemléi alkalmával.¹² Az októberi békekötést is ódák sora ünnepli: így például Ladonius Fidalcus

⁵ CSOKONAI 1796a; CSOKONAI 1796c.

⁶ CZINKE 1796; HATVANI 1796; PÁLÓCZI HORVÁTH 1796a; PÁLÓCZI HORVÁTH 1796b (*Bis dat, qui cito dat; nil dat qui munera tardat. Posony 15-dik November 1796.* címmel: Magyar Hirmondó, 1796, X, 663).

⁷ Az 1797. évi inszurrekció történetét áttekinti: HORVÁTH M. 1873, VIII/201–207.

⁸ VIRÁG 1797; ARANKA 1797 (*A' Fel-ültt Vitéz Magyarokhoz* címmel: Bétsi Magyar Merkurius, 1797, 792–794).

⁹ VÁLYI K. 1798 (részletei: Magyar Hirmondó, 1797, XII, 357–359).

¹⁰ CSOKONAI 1797.

¹¹ NAGY J. 1797 (Magyar Hirmondó, 1798, XIII, 225–240, *Tóldalék*, 337); BERZSENYI 1813a; BERZSENYI 1813b.

¹² BARÓTI SZABÓ 1797 (Magyar Hirmondó, 1797, XII, 733–736); HANNULIK 1797 (részletei: Magyar Hirmondó, 1797, XII, 748).

(azaz Valla Jácint) latin nyelvű költeménye, Fekete János *A' Békesség* című ódája, valamint Csokonai *A' Békekötésre* című szapphikuma, amely nyomtatásban majd csak 1805-ben jelenik meg.¹³ A hazatérő inszurgenseket pedig Virág Benedek latin nyelvű ódája fogadja. Az alkaikum két röpíven is megjelenik: az első hely és idő megjelölése nélkül *Ad Nobiles e castris reduces*. *Ode* címmel, a második 1798-ban Bécsben *Ode ad Hungaros e castris reduces* címmel.¹⁴ Az óda – lásd itt utóbbi, bécsi változatában – jellegzetes példája az inszurrekciós költeményeknek:

Ode ad Hungaros e castris reduces.

Párdutzos Árpádnak lelkes Maradéka, Magyar Nép!
Harsány tárogatód', mellynek hangjára felindúlt
Érzékeny szíved, megszünvén fújni, vitézi
Tűzbe hozó haragod' mérsékeld; 's férjfi, de nyájasb
Szemmel nézz, a' míg Múzsám elpengeti lanttyát!

Dulces Scytharum reliquiae! quibus
Est prompta virtus, et Patriae decus
Defendere, et Regis salutem,
Ardua facta Patrum secutis;

Vobis, salubri carmine ludimus;
Qua Buda sacrum regia per iugum
Adsurgit, ac Marti dicatos
Rákosii videt aequa campos. –

Est bellicosis gentibus insitum,
Ferrum lacertis stringere masculis,
Fidosque, confecto duello,
Ante oculos positum fovere.

Dulcedo fallit saepius otii,
Mollire durum pectus idonea.
Sic, pertinax armis domari,
Deliciis superatur Afer.

Grassantur hostes in Priami domum
Laetam choreis: moenia Dardana
Invasa, dum Troes, sepulti
Luxurie dapibusque, stertunt.

¹³ VALLA 1797 (Magyar Kurir, 1797, IV, 748); FEKETE 1798; CSOKONAI 1805.

¹⁴ VIRÁG 1798 (Magyar Hirmondó, 1798, XIII, 415–416). Első kötetében Virág a költemény magyar nyelvű, hexameteres variánsát adja közre *A' táborból megtért Hazafiakhoz. 1797.* címmel (VIRÁG 1799, 125–127), a bécsi latin nyelvű változat csak jóval később jelenik meg – cím nélkül – egyik értekezés-kötetének versmellékletei között (VIRÁG 1820, 90–91).

Infesta paci tempora vivimus.
Virtute spreta, Ius sibi Fortium
Regnum occupavit: quae reclusa est
Scena, mares animos coronat.

Auditis haec? O! qua fluit Ister et
Tibiscus, et qua Dravus agit ferox,
Savusque fluctus, per cruentum
Laudis iter solita ire pubes!

Desponsa vobis gloria Patriae,
Aeternitatis sarta parat. Viri
Estote! seu pax blandiatur,
Sive fremant truculenta bella.

Az *Ode ad Hungaros e castris reduces* a neolatin költészetnek abba az ódatípusába tartozik, amely a háborúból visszatérő vitézeket dicsőíti. Ilyen költemény például Sarbievius (Maciej Kazimierz Sarbiewski) *Ad equites Polonos, cum Ladislaus Poloniae Princeps, fuso Osmano Turcarum Imperatore, victorem exercitum in hiberna reduceret* című alkaikuma (*Carm.* 1, 15). Ez az ódatípus a győzelem ünneplése, a bajnoki erények magasztalása mellett arra is lehetőséget ad, hogy a poéta az elpuhulástól óvja a fegyvert letevő vitézeket. Hannulik János Krizosztom például azt fejtegeti *Ad Hungaros ex bello Borussico reduces 1779.* című ódájában (*Lyr.* 2, 12), hogy békében is készülni kell a háborúra. A vitézi erények kultusza Virág alkaikumában is a haza védelméért felelős magyar nemességnek az elpuhulástól való óvásával kapcsolódik össze. Az óda a megromlás szokványos antik példatárát alkalmazva figyelmeztet a tétlenséget hozó béke veszélyeire: az első példa a fegyverrel legyőzhetetlen „Afrikai”, azaz a nagy karthágói hadvezér, Hannibál bukása;¹⁵ a második példa a bujaságban és lakomákban tobzódó, majd álomba merülve heverő Trója pusztulása.¹⁶ Kisfaludy Sándor majd éppen ezeket a sorokat fogja idézni (a költemény magyar nyelvű, hexameteres változatából), amikor 1809. évi inszurrekciós röpiratában a hosszú ideig tartó béke veszélyeit taglalja.¹⁷ A római köztársaság hanyatlását a régi virtus megromlásával magyarázó harmadik példa Virág ódájából ugyan hiányzik, ám egyaránt fontos szerepet kap a szerző Cicero-fordításaiban (a *Lélius* magyarázó jegyzeteiben és *Az üdösb Kátó* előbeszédében), valamint az *Euridice* című versgyűjtemény *Póka-Teleki Kondé József Benedeknek* címzett ajánló költeményében.¹⁸

Az elpuhulás-tematika (amely Csokonai, Aranka és Berzsenyi költeményeiben is feltűnik¹⁹) szorosan összekapcsolódik a dicsőséges múlt felemlegetésével. Az 1796. évi országgyűléssel és az 1797. évi inszurrekcióval kapcsolatba hozható költeményeknek egyébként is az egyik leggyakrabban alkalmazott buzdító és laudációs formulája az ősi dicsőségre való hivatkozás: a vitéz elődök karddal szereztek és a vérükkel védelmezték

¹⁵ A Hannibál-példához lásd Virág Cicero-fordításának egyik „jegyzését”: VIRÁG 1802, 120.

¹⁶ Lásd a horatiusi szöveghelyet: *Carm.* 4, 3, 13–16.

¹⁷ KISFALUDY S. 1809, 85–86.

¹⁸ VIRÁG 1802, 105; VIRÁG 1803, [1–2]; VIRÁG 1814, 6–7.

¹⁹ CSOKONAI 1796c; ARANKA 1797; BERZSENYI 1813b.

meg az országot és a (nemesi) szabadságot.²⁰ Most pedig a királygyilkos, hódító franciák ellen kell a hazát megvédelmezni, és ezzel igazolni a nemesi címre való jogosultságot. Csokonai például a *vera nobilas*-idea jegyében jelenti ki: „Mert nagy Őseihez nem lehet érdemes, / A' ki tsak azoknak virtusától nemes.”²¹ Az *Ode ad Hungaros e castris reduces* is azt várja el a magyar nemességtől, hogy legyen méltó az elődökhöz, kövesse az atyák nagyszerű tetteit. Ennek megfelelően a vitéz szkíták és a honfoglaló Árpád fejedelem leszármazottaiként szólítja meg a táborból visszatérő inszurgenseket. A serkentésnek és a magasztalásnak ez a genealogikus toposza Virág másik két inszurrekciós költeményéből sem hiányzik, de fellelhető Batsányi, Csokonai Aranka és Berzsenyi költeményeiben is.²² A dicsőséges múltat Árpád mellett számos vitéz ős testesíti meg az inszurrekciós panteonban: a nagy szkíta-hun fejedelem, Attila (Etele), Álmos, Töhötöm (Tuhutum) és Lehel vezérek, Mátyás király, valamint a törökellenes harcok hősei, Hunyadi János, Kinizsi Pál, Kemény János és Zrínyi Miklós.²³ Ez a hősgaléria a szkíta (szittyá), hun és magyar kontinuitáson alapuló leszármazástudat reprezentációja. A dicsőséges múlt persze nem csupán antroponimikus, hanem toponimikus allúziókkal is felmutatható. Az *Ode ad Hungaros e castris reduces* két ilyen mnemonikus helyet emel ki a közösségi emlékezet kánonjából. Az első a királyi Buda, a középkori Magyarország nagyságát, Mátyás fényes uralkodását jelképező vár.²⁴ A második a Mars szent helyeként aposztrofált Rákos, a 16. század közepéig az országgyűléseknek és a hadiszemléknek helyet adó mező. Rákosnak a rendi tudatban betöltött jelentős szerepét jelzi, hogy a Bécset 1809-ben elfoglaló Napóleon is ide hívja majd kiáltványában a magyar nemességet, hogy ősei szokása szerint gyűlést tartson. Buda és a Duna túlsó felén elterülő, a várból szemlélhető Rákos – gyakran egybekapcsolódó – toposza tehát a nemesi-rendi nemzetet (*natio Hungarica*) szimbolizálja.²⁵

Az *Ode ad Hungaros e castris reduces* – akárcsak Wéber, Denis, Csokonai, Aranka és Vályi Klára költeményei²⁶ – a haza és az uralkodó védelmét várja el a magyar nemességtől a *pro Rege et Patria*-imperatívusz jegyében. Batsányi alkaikuma is e formula bővítő változatával zárul: „Rex, Lexque, Libertas, Corona, / Relligioque vocant: ad arma!”²⁷ A buzdító formula az inszurrekció jelmondatának tekinthető: a „PRO DEO, REGE, ET PATRIA”-felirat kerül például Fejér vármegye inszurrekciós zászlajára, és 1797. június 24-én Milassin Miklós székesfehérvári püspök is az isten, a király és a haza nevében búcsúztatja el ünnepélyesen a szombathelyi táborba induló inszurgenseket.²⁸ A nemesség felkelését és hadba vonulását az uralkodó iránti hűségét kinyilvánításaként ünneplik az

²⁰ Lásd például: BATSÁNYI 1796; DENIS 1796; CSOKONAI 1796a, 1796c, 1797; VIRÁG 1797; ARANKA 1797; NAGY J. 1797 VÁLYI K. 1898.

²¹ CSOKONAI 1797.

²² VIRÁG 1796; VIRÁG 1797; BATSÁNYI 1796; CSOKONAI 1796a; CSOKONAI 1796b; CSOKONAI 1797; ARANKA 1797; BERZSENYI 1813a; BERZSENYI 1813b.

²³ CSOKONAI 1796a; CSOKONAI 1796c; CSOKONAI 1797; VÁLYI K. 1798; BERZSENYI 1813b.

²⁴ Lásd még: CSOKONAI 1796c; CSOKONAI 1797.

²⁵ E páros toposzról részletesebben lásd: PORKOLÁB 2011, 248–249.

²⁶ WÉBER – CSOKONAI 1796; DENIS 1796; CSOKONAI 1796b; CSOKONAI 1796c; CSOKONAI 1797; ARANKA 1797; VÁLYI K. 1798.

²⁷ BATSÁNYI 1796. Virág is e bővítő formulával zárja válaszodóját: VIRÁG 1796.

²⁸ Magyar Hirmondó, 1797, XII, *Tóldalék*, 3–4.

inszurrekciós költemények – nem mulasztva el annak hangoztatását sem, hogy a magyarok mindig kardot fogtak királyukért, ha a birodalmat veszély fenyegette.²⁹ Az uralkodó melletti kiállítás emblematis példája az 1741. évi pozsonyi országgyűlésnek az a jelene, amikor – a történeti hagyomány szerint – a rendek közfelkiáltással életüket és vérüket ajánlják fel Mária Terézia trónjának megvédelmezésére („Vitam et sanguinem pro Rege nostro !”). Nagyon is kézenfekvő tehát, hogy Ferenc király 1796. évi trónbeszéde királynő-nagyanyja „örökösödési” háborújára emlékeztetve kéri az országgyűlés segítségét. A fellelkesült rendek pedig ismét életüket és vérüket kínálva állnak ki a király mellett.³⁰ A *vitam et sanguinem*-toposz, a Mária Terézia idejére való utalás az országgyűlési és az inszurrekciós költeményekben is gyakran felbukkan – hol az intés és buzdítás, hol pedig a magasztalás argumentumaként.³¹ Denis *Protrepticon*-ja egyenesen e híres jelenet részletes felidézésével kívánja a rendek hajlandóságát és áldozatkészségét serkenteni.³² Így tesz Csokonai is, aki Denis költeményének szabad fordítása mellett egy kilenc énekből álló kantátában színpadi megjelenítésre is alkalmassá teszi az 1741. szeptember 19-én a pozsonyi királyi várban játszódó eseményeket.³³ A kantáta oratorikus műfaját Csokonai egyébként is előszeretettel használja fel az inszurrekciós propaganda céljaira.³⁴

Az *Ode ad Hungaros e castris reduces* zárлата – a *virtus* és *gloria* közötti közvetítés költői szerephagyományához igazodva – az örökkévalóság koszorúját ígéri mindazoknak, akik a dicsőség véráztatta útjára lépnek. (Megjegyzendő, hogy Kisfaludy fent említett buzdító röpirata Virágnak ezekkel a soraival zárul.³⁵) Vályi Klára költeménye ugyancsak a Pinduson (a költészet szent hegyén) nevelt *laurusszal* kecsegteti az inszurgenseket.³⁶ A Pindus-motívum annál a Csokonainál is feltűnik, aki a nagy tettek és hősök megéneklését – és ez által halhatatlanítását – tekinti legfontosabb poétai feladatának. A költő jóvoltából a franciák ellen felkelt bajnokok is helyet kaphatnak a vitézi virtusnak szentelt „Dicsőség” Templomában”.³⁷ A közösségi emlékezetben való áthagyományozásnak ez a jutalma persze nem kapcsolódhat össze tényleges harci cselekményekkel, hiszen a nemesi felkelést még a bevetése előtt felosztatja az uralkodó. Az inszurrekciós költemények egyébként is az általánosság magas fokán zengik a bajnoki erényeket: a fővezér nádor laudációját, az alvezér (báró Alvinczy József) és a négy kerületi vezér (herceg Esterházy Miklós, gróf Pálffy Miklós, báró Mészáros János, báró Splényi Gábor) neveinek felsorolását, valamint a szombathelyi tábor említését leszámítva hiányoznak belőlük az adott (politikai és katonai) kontextusra utaló konkrétumok.

Ezek a költemények tehát – intő, lelkesítő és magasztaló retorikai funkciójuknak megfelelően – részben a hősi tematikában hagyományozódó, részben a *natio Hungaricá*hoz (mint identitástudathoz) kapcsolódó politikai beszédmódok által használt toposzokat

²⁹ HANNULIK 1797; NAGY J. 1797.

³⁰ HORVÁTH M. 1873, VIII/201–202.

³¹ BATSÁNYI 1796; PÁLÓCZI HORVÁTH 1796b; CSOKONAI 1797; ARANKA 1797; BARÓTI SZABÓ 1797; BERZSENYI 1813b.

³² DENIS 1796.

³³ CSOKONAI 1796c.

³⁴ WÉBER – CSOKONAI 1796; *A' Betsület 's a' Szerelem* = CSOKONAI 1797.

³⁵ KISFALUDY S. 1809, 119–120.

³⁶ VÁLYI K. 1798.

³⁷ CSOKONAI 1796c; CSOKONAI 1797.

variálják. Ez a variációs szövegformálás ugyan különböző eredménnyel (kisebb-nagyobb invencióval) valósul meg, ám abban nagyon is egységesek ezek a költemények, hogy deklarálják: a nemesség teljesíteni tudja történelmi küldetését, a haza és az uralkodó fegyveres védelmét. Ha van is kétely, az nem inszurrekció intézményes problémáinak (anakronizmusának) a felvetésében, hanem – miként Virág latin nyelvű ódájában – kizárólag az elpuhulás veszélyére való figyelmeztetésben nyilvánul meg. A nemességnek szüksége van az inszurrekció intézményére, hiszen a „vérrel adózással” igazolja kiváltságait.³⁸ Egy idejétműltnak tekinthető alkotmányos kötelezettségre alapozódik a nemesi jogok és előjogok, az *aura libertas* rendszere. Az 1797. évi inszurrekciót megéneklő költemények – a laudációs elokvencia szokványos eszköztárát mozgósítva – egy nagy hagyományú és presztízsu feladatra, a hadba vonuló (illetve a táborból visszatérő) vitézek serkentésére és a magyar bajnoki erények dicsőítésére vállalkoznak. Mindezzel persze hozzájárulnak egy olyan önaffirmatív és propagandisztikus hőskultusz fenntartásához is, amely egészen 1809-ig szilárdnak látszó alapja a nemesi identitásnak. Az 1809. június 14-én megtörténik a felkelt nemesség tényleges hadba vetése: a győri csatában a franciák súlyos csapást mérnek a magyar inszurgens csapatokkal kiegészített osztrák reguláris seregre, amely kénytelen visszavonulni. Ez a „győri futásként” legendává terebélyesedő katonai kudarc aztán visszavonhatatlanul számolja fel a vitézségre épülő nemesi reprezentáció lehetőségét.

Rövidítések

ARANKA 1797: ARANKA [György], *A' Nemes Magyar Országi Fel-ültt Nemességhez*, Pesten, [1797].

BARÓTI SZABÓ 1797: BARÓTI SZABÓ Dávid, *Szabad Királyi Kassa-Várassához. Midőnn Királyi Fő-Hertzeg József, Magyar Országnak Nádor-Ispánnya, a' Tiszánn innen Fel-keltt Nemes Vitézeket meg-tekéntvén, abba leg-előszször bé-szállana Sz. András' havának 15-dik napján 1797-dikbenn*, Kassánn, [1797].

BATSÁNYI 1796: [BATSÁNYI János], *Ode ad inclitos SS. et OO. Regni Hungariae*, [Bécs, 1796].

BERZSENYI 1813a: BERZSENYI Dániel, *Herczeg Eszterházy Miklóshoz, midőn a' Szombathelyi táborban commandérozá a' Nemességet 1797.* = BERZSENYI Dániel' *Versei*, kiad. HELMECZY Mihály, Pest, 1813, 83–85.

BERZSENYI 1813b: BERZSENYI Dániel, *A' Felkölt Nemességhez, a' Szombathelyi Táborban. 1797.* = BERZSENYI Dániel *Versei*, kiad. HELMECZY Mihály, Pest, 1813. 88–90.

BIRKENSTOCK 1796: [Johann Melchior von BIRKENSTOCK], *Ad Hungaros Hungarus*, [Bécs], 1796.

CZINKE 1796: CZINKE Ferenc, *Ode ad Suam Maiestatem. Qua pecuniam pro subsidio belli gratuito collatam, nomine poetarum et totius gymnasii Soproniensis obtulit*, [Pozsony], 1796.

³⁸ Kisfaludy buzdító röpirata például nagy retorikai hatóerővel sorakoztatja fel az inszurrekció intézményét legitimáló történeti-jogi érveket: KISFALUDY 1809.

- CSOKONAI 1796a: CSOKONAI Mihály, *A' mostani háboruban vitézkedő Magyarokhoz = Diétai Magyar Múzsza*, kiad. CSOKONAI Mihály, Pozsonyban, 1796, 17–21.
- CSOKONAI 1796b: CSOKONAI Mihály, *Látás = Diétai Magyar Múzsza*, kiad. CSOKONAI Mihály, Pozsonyban, 1796, 58–64.
- CSOKONAI 1796c: CSOKONAI Mihály, *Az 1741-diki Diéta, vagy-is a' régi jó Magyar Szív saját Királyihoz hív! Kántáta IX. Énekekben = Diétai Magyar Múzsza*, kiad. CSOKONAI Mihály, Pozsonyban, 1796, 65–103.
- CSOKONAI 1797: CSOKONAI Mihály, *A' Nemes Magyarságnak felülésére*, Komáromban, 1797.
- CSOKONAI 1805: CSOKONAI VITÉZ Mihály, *A' Békekötésre = CSOKONAI VITÉZ Mihály, Lilla. Érdekeny dalok III. könyvben*, Nagy-Váradonn, 1805, 123–126.
- DENIS 1796: [MICHAEL DENIS], *Protrepticon inclitae nationi Hungaricae*, [Bécs, 1796].
- FEKETE 1798: [FEKETE János], *A' Békesség*, Pesten, 1798.
- HANNULIK 1797: JOANNES CHRYSOSTOMUS HANNULIK, *Ode ad serenissimum regium Principem Archi-Ducem Austriae Regni Hungariae Palatinum Josephum, quum equestrem nobilium militiam ex inclitis comitatibus Marmaros, Beregh, et Ugocha, quae pro veteri instituto arma in hostem sumserant, magno vicinarum provinciarum confluxu lustraret, ad diem 20. et 21. Novemb., Viennae, 1797.*
- HATVANI 1796: HATVANI István, *Az Országgyűléséhez*, Pozsonyban, 1796.
- HORVÁTH M. 1873: HORVÁTH Mihály, *Magyarország történelme*, I–VIII, Bp., 1873.
- KISFALUDY S. 1809: [KISFALUDY Sándor], *Hazafiúi Szózat a' Magyar Nemességhez*, Pesten, 1809.
- NAGY J. 1797: NAGY János, *A' Szombathelyi Nemes Tábornak Ő Királyi Felségek előtt tett Hadi-Gyakorlása 1797. Kiss-Aszszony Havának 16. 17. és 18-dik napján*, Bétsben, [1797].
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1796a: HORVÁTH Ádám, *Egy nemes biztatás az hiv vitéz Magyarokhoz*, Posonyban, 1796.
- PÁLÓCZI HORVÁTH 1796b: HORVÁTH Ádám, *Buzdítás az insurrectiora Pozsonyban 15. Nov. 1796.*, [Pozsony, 1796].
- PORKOLÁB 2011: *Virág Benedek' Poétai Munkáji*, kiad. PORKOLÁB Tibor, Bp., 2011 (Régi Magyar Költők Tára. XVIII. Század, 12).
- VALLA 1797: LADONIUS FIDALCUS [VALLA Jácint], *Ode dicolos tetraphos pax caesarem inter et Francos in Campo Formido feliciter conclusa. Mense Octobri anno 1797.*, Tyrnaviae, [1797].
- VÁLYI K. 1798: VÁLYI Klára, *Buzdító Versek a' Nemes Magyar Insurgensekhez*, [Bécs], 1798.

- VIRÁG 1796: VIRÁG Benedek, *Egy deák Ódára, Melly a' Magyarokat fegyverre buzdította.* 1796. eszt., [h. n.], 1796.
- VIRÁG 1797: VIRÁG Benedek, *Ének a' Hazafiakhoz,* Pesten, 1797.
- VIRÁG 1798: VIRÁG [Benedek], *Ode ad Hungaros e castris reduces,* Viennae, 1798.
- VIRÁG 1799: VIRÁG Benedek' *Poétai Munkáji,* Pesten, 1799 (Magyar Minerva. Harmadik Kötet).
- VIRÁG 1802: VIRÁG Benedek, *Lélius vagy M. T. Cicerónak Beszélgetése a' Barátságáról,* Pesten, 1802.
- VIRÁG 1803: VIRÁG Benedek, *Az üdösb Kátó vagy M. T. Cicerónak Beszélgetése az Öregségről,* Pesten, 1803.
- VIRÁG 1814: VIRÁG Benedek, *Euridice,* Pesten, 1814.
- VIRÁG 1820: VIRÁG Benedek, *Magyar Prosodia és Magyar Irás vagy inkább ezen két tárgyról rövid észrevételek,* Budán, 1820.
- WÉBER – CSOKONAI 1796: *Aufruf an Ungarns edle Söhne. Eine Kantate von Simon Peter Weber. In Music gesetzt von Franz Tost [...] Serkentés a' Nemes Magyarokhoz a' mostani Országgyűléskor. Kántáta. Wéber Simon Péter által. Mellyet Muzsikára vett Toszt Ferentz. Magyarúl a' Muzsikához készített Csokonai Mihály,* Pressburg, [1796].